

KOMUNIKAČNÉ DIMENZIE FORIEM SPOLOČENSKÉHO VEDOMIA

FRANTIŠEK NOVOSAD, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

NOVOSAD, F.: Communication Dimensions of Forms of Social Consciousness.

Filozofia 43, 1988, No. 1, p. 20.

In the paper social consciousness is analyzed as one of the basic moments through which the relationship of man to the world and to himself is mediated. The relations between the forms of objectification of consciousness and communication systems are investigated. The aim of the paper is to show how crossconnections of various forms of communication becomes one of the sources of dynamism of the developmental forms of social consciousness.

Človek dokáže žiť len vo svete, ktorému — aspoň čiastočne — rozumie. Potreba poznať a chápať, rozumieť daniu okolo seba je jednou zo základných ľudských potrieb. Táto potreba, tak ako všetky základné potreby, sa dá uspokojiť rôznymi spôsobmi a na rôznej úrovni: kultivovane i vulgárne, reálne i fiktívne. Potreba chápať je uspokojovaná v procese vytvárania, uchovávaní a osvojovania si výkladov skutočnosti, interpretačných systémov, foriem spoločenského vedomia. Z abstraktného hľadiska filozofia i teozofia, antropológia i antropozofia, astronómia i astrológia, chémia i alchymia môžu plniť, resp. plniť jednu a tú istú funkciu: vysvetľujú skutočnosť, hodnotia ju, načrtávajú všeobecné stratégie konania.

Fakt odkázanosti človeka na výklad, na interpretáciu skutočnosti vyplýva zo základnej charakteristiky ľudskej existencie, ktorú v zhode s Hegelom a Marxom označujeme ako *sprostredkovanosť vzťahu* ku skutočnosti. Človek je bytosť, ktorá má sprostredkovaný vzťah k sebe samej ako aj ku skutočnosti, ktorá ju obklopuje. Podľa známeho výroku K. Marxa „človek zo svojej životnej činnosti robí predmet svojho chcení a vedomia. Má vedomú životnú činnosť. Nie je to určenosť, s ktorou by bezprostredne splýval“ (1, I, s. 66).

Človek sa vyčlenil z prírody, získal sám k sebe i k svojmu prostrediu určitý odstup. Zároveň však človek zostal súčasťou prírodného diania a svoje ciele musí presadiť v kauzálne determinovanom svete. V ľudskej činnosti sú kauzálne procesy začleňované do teleologických radov a teleologické súvislosti sa začleňujú do kauzálnych procesov.

Sprostredkovanosť však predovšetkým znamená stratu pevných a jednoznačných schém orientácie človeka v prostredí: vzrastá rozsah vnímaného, stupňuje sa alternatívnosť konania, rastie významová neurčitost skutočnosti. Reálne konať v podmienkach významovej neurčitosti je možné len tak, že si vypracujeme určité schémy činnosti, schémy jej regulácie ako aj schémy výberu a spracovania informácií. Konanie v reálnom svete vždy prebieha v podmienkach informačného deficitu. S týmto

informačným deficitom sa vyrovnávame tým, že vytvárame určité stereotypy, schémy, formy riešenia problémov. Tieto schémy plnia zároveň tri základné funkcie: *ohraničujú* sféru možného (oddeľujú relevantné od nerelevantného, zmysluplného od nezmysluplného), *stabilizujú* sféru relevantného (štrukturujú a hierarchizujú ju) a zároveň určujú spôsob *zavádzania* praktických i teoretických *inovácií*.

Práve tieto schémy tvoria niečo ako ochranný obal ľudskej existencie, chránia človeka pred priamym stykom so zložitou a neprehľadnou realitou. Značnú časť svojej energie potom človek, určité spoločenstvo vynakladá na *vypracovanie* a *upevnenie* schém riešenia praktických problémových situácií a schém interpretácie skutočnosti. Proces vypracovávania a fixácie schém riešenia problémových situácií a interpretácií je vždy predovšetkým kolektívnou, sociálnou záležitosťou. Nepochybné však jestvujú určité analógie medzi spôsobom, ako sa so zložitou a neprehľadnosťou sveta vyrovnáva určité spoločenstvo a spôsobom, ako sa so svetom vyrovnáva individuum.

Fixácia schém riešenia problémov sa rozvíja tromi základnými líniami. Prvou z nich je fixácia riešenia problémov, ktoré vznikajú v konfrontácii človeka s prírodou. Materiálnym vyjadrením fixácie riešení vznikajúcich v konfrontácii človeka a prírody sú predovšetkým pracovné prostriedky, nástroje. Nástroj je materiálnou sedimentáciou skúsenosti riešenia problémov. Teda to, čo robí nástroj nástrojom, je predovšetkým jeho *opakovateľná* použiteľnosť. Palica alebo ostrý kameň sa nástrojmi stávajú vtedy, keď si ich človek po použití ponechá a začína rátať s tým, že ich ešte bude potrebovať. V tomto zmysle premena vecí na nástroj je spätá s formovaním sa vedomej anticipácie a anticipatívneho vedomia.

Na nástroj, ktorý sa osvedčil, sa nezabúda. Jeho pretrvanie umožňuje človeku uvedomiť si svoju časovosť. Použitím nástroja človek začína chápať sám seba v horizonte času. Nástroj je spredmetnenou minulosťou, ktorá sa zachováva a poukazuje na budúcnosť. Nástroj je niečo, čo presahuje okamžikovosť potreby a jej uspokojenia: „Preto je *prostriedok* vyšší než *konečné* účely *vonkajšej* účelnosti; — *pluh* je vzácnejší, než sú bezprostredné pôžitky, ktoré pripravuje a ktoré sú účelmi. *Nástroj* sa uchováva, kým bezprostredné pôžitky zanikajú a zabúda sa na ne. Nástroje dávajú človeku moc nad vonkajšou prírodou, aj keď jej je skôr podriadený“ (3, II, s. 396).

Nástroj však nemení len vzťah človeka k prírode. Mení i vzťah človeka k iným ľuďom. Nástroj je totiž niečo, čo sa vymyká nielen okamžiku, ale i niečo, čo môže práve tak dobre byť použité i inými, čo možno odovzdať, resp. získať. Dôležité je však, že vďaka sociálnej pamäti je človeku daná možnosť, „aby v každom štádiu kultúry mal k dispozícii štandardnú súpravu náradia, ktorú možno kedykoľvek znovu zhodnotiť“ (2, I, s. 58).

Človek teda do konfrontácie s prírodou nevstupuje ako izolované

indivídium, ale vždy v súčinnosti s inými. Práca je vždy kolektívnou, kooperovanou činnosťou. Fixácia riešenia problémov objektivizovaná v nástrojoch je tak vždy sprevádzaná fixáciou schém kooperácie v pracovnej činnosti a na ne nadväzujúcou fixáciou schém sociálnych stykov. Vzťahy medzi ľuďmi sa inštitucionalizujú, vytvárajú sa relatívne stále formy koordinácie a subordinácie ľudí v procese produkcie a reprodukcie spoločenských rámcov ich života.

Tretou líniou fixácie schém riešenia problémov, s ktorými sa človek stretáva, je utváranie foriem spoločenského vedomia, interpretačných sústav objektivizovaných v znakových systémoch. Formy vedomia, interpretačné sústavy, ich utváranie, uchovávanie a ich premeny sú úzko späté s fixáciou schém sociálnych stykov. Reprodukcia interpretačných sústav je vždy súčasťou reprodukcie sociálnych štruktúr. Práve preto je možné, že prvou formou prejavu napätí vo sfére sociálnych vzťahov sú vždy napätia vo sfére interpretácií skutočnosti.

Vďaka tejto sociálnej fixácii schém riešenia problémov na rovine nástrojov, sociálnych inštitúcií a interpretácií skutočnosti človek v boji o zachovanie svojej existencie nemusí začínať vždy znovu, môže nadviazať na výkony predchádzajúcich generácií. Práve v tomto zmysle je potrebné pochopiť Marxovu a Engelsovu tézu, podľa ktorej „dejiny nie sú nič iné než sled jednotlivých generácií, z ktorých každá využíva materiály, kapitály, výrobné sily prevzaté od predchádzajúcich generácií, a teda na jednej strane za celkom zmenených okolností pokračuje v tradičnej činnosti a na druhej strane celkom zmenenou činnosťou modifikuje staré okolnosti“ [1, I, s. 236].

Človek tak má k dispozícii vždy už hotové schémy riešenia problémov, z ktorých — keď je konfrontovaný s novou situáciou — vyberá. V prevažnej väčšine charakter problémových situácií dovoľuje použiť už hotovú schému riešenia a tak obnoviť rovnováhu medzi sebou a cudzím, zložitým svetom. Nie vždy však zásoba hotových riešení stačí, novosť mnohých problémov si vyžaduje hľadať nové riešenia, formulovať nové schémy riešenia problémov, vytvoriť nové nástroje, nové inštitúcie a nové výklady skutočnosti.

Každá schéma, forma činnosti je utváraná hľadaním rovnováhy medzi tromi skupinami postupov (pravidiel). Do prvej skupiny patria *pravidlá „prístupu“* k realite: pravidlá používania nástrojov, pravidlá fungovania inštitúcií, pravidlá produkcie poznania. Druhá skupina pravidiel pozostáva z pravidiel *uchovávaní, stabilizácie* foriem inštrumentálnej aktivity, výrobných a sociálnych vzťahov, interpretačných sústav. Sem patria i pravidlá *systematizácie* a komunikácie poznania. Do tretej skupiny zase patria *pravidlá zmeny schém a foriem* činnosti a kooperácie.

Sprostredkovanosť vzťahu človeka k sebe samému a k svetu má vždy určitú konkrétnu štruktúru. Táto štruktúra nie je „prafaktom“, nie je niečím raz navždy daným a nemenným, ale vznikla, mení sa a rozvíja. Historickosť ľudskej existencie je daná predovšetkým premenami podôb

sprostredkovanosti vzťahu človeka k sebe samému a k svetu. Štruktúry sprostredkovanosti sa vytvárajú v procesoch začleňovania indivíduí do procesov produkcie a reprodukcie podmienok ľudského života. Rozbory štruktúry sprostredkovanosti a jej spoločensko-historickej genézy zároveň umožňuje konkrétne-historický prístup k analýze ľudskej podstaty, k analýze spôsobov života ľudí, umožní preskúmať spôsob väzby individuálneho a spoločenského, zadaného prírodou a toho, čo je vytvorené ľudskou činnosťou, umožní analyzovať väzbu vedomia a sebauvedomenia na formy a spôsoby ľudského života.

Konkrétna podoba sprostredkovania je vždy historicky určená. Jeho základná štruktúra je však rovnaká vo všetkých spoločenských formách a vytvára sa ako vždy špecifická integrácia predmetnej aktivity, foriem kooperácie a komunikácie a interpretačných sústav. Adekvátne analyzovať vzájomný vzťah týchto troch dimenzií sprostredkovanosti vzťahu človeka k sebe samému a ku skutočnosti je možné len skúmaním štruktúry a vývinu veľkých spoločenských celkov, v poslednej inštancii spoločensko-ekonomických formácií. Až stanovením spoločensko-ekonomickej formácie ako základnej významovej jednotky skúmania dejín bolo možné adekvátne postaviť problém súvislosti medzi predmetnou aktivitou (výrobné sily) formami kooperácie a komunikácie (formy stykov) a interpretáciami skutočnosti (formy vedomia).

Problém vzťahu spoločenského bytia a vedomia, problém determinálnych a funkčných súvislostí medzi produkciou materiálnych podmienok spoločenského života a produkciou vedomia sa dá adekvátne postaviť len tam, kde máme do činenia s objektivizovaným vedomím a so spredmetňovaným, v procese exteriorizácie sa nachádzajúcim bytím spoločenského človeka. Tak ako základnou formou exteriorizácie bytia človeka je práca ako účelná činnosť zameraná na zhotovovanie úžitkových hodnôt, tak základnou formou a podmienkou utvárania spoločenského vedomia je produkcia znakových sústav. Individuálne vedomie nie je „prafenoménom“, ale vzniká a rozvíja sa v horizonte historicky a sociálne zadaných foriem styku. Analýza štruktúr vedomia (individuálneho i spoločenského), pokiaľ má skutočne zodpovedať špecifike svojho predmetu, predpokladá analýzu reálneho životného kontextu, v ktorom sa vedomie formuje a rozvíja.

Bezprostredná podoba reálneho životného kontextu, v ktorom sa rozvíja a formuje vedomie, je určená predovšetkým formami komunikácie. Formy objektivizácie vedomia sú vždy korelované s formami komunikácie. Veď primárnou, historicky i logicky východiskovou formou objektivizácie vedomia je reč. Autori *Nemeckej ideológie* zdôrazňovali, že „reč je praktické vedomie jestvujúce aj pre iných, a až tak i pre mňa samého jestvujúce skutočné vedomie“ [1, I, s. 231].

Objektivizácia vedomia v reči predpokladá predovšetkým priamy styk ľudí; hovoriaci a počúvajuci sa musia vidieť alebo počuť. Práve tento fakt určuje tematický rozsah, o čom sa hovorí, ako aj spôsob významovej

artikulácie skutočnosti. Pokiaľ je objektivizácia vedomia možná len v reči, tak vedomie zostáva obmedzené na sféru zmyslovo vnímateľného, je „vedomím o najbližšom zmyslovom okolí a vedomím obmedzenej súvislosti s inými osobami a vecami, ktoré sa nachádzajú mimo individua začínajúceho si uvedomovať seba samého; a zároveň je to vedomie prírody, ktorá spočiatku vystupuje voči ľuďom ako úplne cudzia, všemocná a nenapadnuteľná moc...“ [1, I, s. 231]. Tematický rozsah vedomia je totožný so sférou priamo vnímateľného. Práve tak i schémy výkladu sa preberajú zo sféry priamo vnímateľného. Preto sa stretávame s výlučne kvalitatívnymi určeniami časových a priestorových dimenzií a súvislosť medzi vecami sa chápe analogicky s konaním človeka. Nevyhnutnosť stereotypizácie foriem vyjadrovania obmedzuje možnosť inovácií ako i možnosť kritiky. Preto spôsoby interpretácie skutočností, ktorých jediným kanálom komunikácie je reč, majú tendenciu k statickosti, uzavretosti. Vyvíjajú sa neobyčajne pomaly, nebadateľne. Ich nositeľom je kolektív, podiel individua na ich modifikácií je minimálny.

Objav písma radikálne rozširuje možnosti vedomia. V období, keď dominantnou formou objektivizácie vedomia je reč, dosah vedomia je daný možnosťou priameho styku. Písmo umožňuje prekonať sféru priamo počuteľného a viditeľného. Objavuje sa možnosť koordinácie činnosti veľkých skupín ľudí. Písmo predovšetkým umožnilo rozvoj normatívneho vedomia.

Rozvoj normatívneho aspektu vedomia navodzuje, umožňuje kvalitatívne zmeny vo formách a spôsoboch interpretácie skutočnosti. Písomná fixácia umožňuje kontinuálny rozvoj, zdokonaľovanie interpretačných sústav. Proces zjednocovania interpretačných sústav prebehol ako proces selekcie, hierarchizácie a stupňovania abstraktnosti. Sprievodným javom zjednocovania interpretačných sústav bol rast kritickosti. Postupne sa začínajú formulovať kritériá adekvátnosti interpretačnej sústavy. Spočiatku majú obsahovú podobu, neskoršie nadobúdajú formálny ráz. Vzniká logika ako kánon správneho myslenia.

Stretanie sa rôznych foriem komunikácie (prínajmenej reč a písmo) sa stalo jedným zo zdrojov dynamiky foriem vedomia.

Rozbor zdrojov dynamiky a typov vývoja foriem vedomia, interpretačných systémov musí vždy brať do úvahy, že tieto systémy — nech je už miera ich autonómnosti akokoľvek veľká — sú vždy súčasťou obsiahlejších celkov, v konečnej inštancii spoločensko-ekonomických formácií. Otázka zdrojov dynamiky a podôb vývoja foriem spoločenského vedomia sa z tohto hľadiska mení na otázku, ako sa zdroje dynamiky spoločenských formácií transformujú do ich jednotlivých zložiek, t. j. ako sa dynamika výrobných síl premieta do dynamiky výrobných vzťahov a ako sa dynamika základne premieta do jednotlivých sfér nadstavby.

Vývin spoločnosti spočíva v raste jej vnútornej organizácie, v hierarchizácii a automatizácii jednotlivých dimenzií a sfér ľudskej činnosti. Automatizácia však vždy zároveň znamená určité odpútanie sa od cel-

kového pohybu spoločnosti a zároveň vytvorenie špecifického, autonómneho zdroja vývinu, t. j. špecifických vnútorných protirečení. Rozbor týchto autonómnych zdrojov vývinu ako aj spôsobu ich interakcie s celkovým spoločenským pohybom predpokladá dôsledný opis vnútornej štruktúry autonomizovaných sfér spoločenského života ako identifikáciu účelov, resp. funkcií, ktoré daná sféra hrá v celkovej produkcii spoločenského života. Napr. rozbor dynamiky vedeckého poznania predpokladá opis vnútornej štruktúry vedeckého myslenia, rekonštrukciu kritérií vedeckosti, ako aj rozbor inštitucionálnych foriem, v rámci ktorých sa vedecké poznanie udržiava a rozvíja. Na druhej strane zasa je potrebné určiť aj postavenie vedy v celkovom horizonte spoločenského života, je potrebné určiť *zmysel*, aký sa pripisuje úsiliu o akumuláciu poznania v rámci jednotlivých spoločenských foriem. Toto určenie zmyslu má dve stránky: znamená na jednej strane sebaurčenie zmyslu, určenie toho, ako veda sama interpretuje svoj účel a vzťah k iným sféram ľudskej činnosti; na druhej strane treba zistiť, ako je celkový zmysel vedeckej činnosti interpretovaný z hľadiska iných foriem produkcie významov, predovšetkým z hľadiska činnosti; na druhej strane treba zistiť, ako je celkový zmysel vedeckej činnosti interpretovaný z hľadiska iných foriem produkcie významov z hľadiska tých foriem, ktoré v danej spoločenskej formácii hrajú dominantnú úlohu. V klasických epochách určitej spoločenskej formy sa stretávame s koincidenciou určovania zmyslu „znútra“ a určovania zvonka“. V epochách rozpadu určitej spoločenskej formy dochádza k rozchodu určenia zmyslu „zvonka“ a „znútra“. Dokumentovať tento rozchod sa dá napr. rozborom prelomu medzi stredovekom a novovekom. Novoveká veda sa utvára predovšetkým tým, že sa novo určuje postavenie vedy v spoločnosti, že sa novo určuje zmysel vedeckej činnosti. Odmietala sa akceptovať určenie zmyslu vedeckej činnosti oktrojovaného teológiou. Preto napr. spor o heliocentrickú sústavu nadobúda podobu svetónázorového sporu, teda podobu, akú obdobné spory nemali ani v starovekej spoločnosti a ani v období, keď sa už novoveká spoločnosť stabilizovala. Zmeny vo vnútornej štruktúre vedeckého myslenia sú z tohto hľadiska sekundárne, resp. vyhrotiť sa až neskôr.

Rozbor zdrojov dynamiky foriem vedomia, interpretačných sústav sa zvyčajne orientuje podľa už ustanovených foriem vedomia, ba často dokonca podľa už etablovaných vedeckých disciplín. Pri rozboroch motivačných kontextov určitých ideových iniciatív zisťujeme, že zdroj inšpirácie sa nie vždy dá lokalizovať do myšlienkového poľa ohraničeného kategoriálnou sieťou určitej vedeckej disciplíny, určitej formy vedomia. Hranice určitých, už ustanovených vedeckých disciplín, resp. interpretačných sústav však prekračujeme nielen pri skúmaní pôvodu inovácií; práve tak ich prekračujeme i pri reflexii vplyvu, pôsobenia určitej idey.

Pri rozbere vzniku, pôvodu určitej idey sa dostávame na *rozhranie* medzi individuálnym a spoločenským, objektivizovaným vedomím. Tieto dve podoby vedomia môžeme rozlišovať podľa rôznych kritérií; pri roz-

bore tvorivého procesu však musíme brať do úvahy predovšetkým rozličné *formy integrácie* významových štruktúr na rovine individuálneho vedomia a na rovine objektivizovaného, zospoločenšteného vedomia.

Na rovine objektivizovaného vedomia je integrita a identita určitej formy vedomia daná predovšetkým určitým súborom explicitne *definovateľných* (nie vždy však definovaných) pravidiel. Táto integrita a identita sa dosahuje sériou gnozeologických operácií; v nich sa redukuje väzba na indivídium, minimalizujú sa emocionálne a vôľové dimenzie idey. Východiskom týchto gnozeologických operácií je to, že máme do činenia s neosobnými formami jednoty, resp. s formami jednoty odosobnenými v rôznej miere. Miera odosobnenia sa vo vede a umení odlišuje; predsa však v oboch formách odosobneného vedomia je zreteľne prítomná tendencia k odosobneniu. Dejiny umenia skúmané v horizonte kategórie štýl si napr. nevyžadujú odkazy na charakteristiku štruktúry osobnosti.

Individuálne vedomie je integrované iným spôsobom než objektivizované formy vedomia. Tu vždy máme do činenia s personálne, osobnostne centrovanými jednotami, pričom táto jednota je vždy formou integrácie individuálnej histórie, formou individuálnej integrácie sociálnych problémových situácií. Máme tu do činenia so špecifickou jednotou emocionálneho, vôľového a intelektuálneho, pričom bázou zjednotenia je vždy konkrétna podoba spôsobu života, spôsobu činnosti. Ide tu o typ jednoty, ktorý nikdy nie je explikovateľný v jednoznačnej formule.

Práve tu, na úrovni individuálneho vedomia, dochádza k základnej forme komunikácie medzi rôznymi podobami objektivizovaného vedomia, pričom — a to je dôležité — táto komunikácia nemá pevne určenú formu. I keď i tu proces vzdelávania (v širokom zmysle slova) veľmi často spočíva v tom, že indivídium sa učí vo svojom vedomí *oddeľovať* to, čo je oddelené vo sfére objektivizovaného vedomia, predsa však práve tu sa najrýchlejšie a najčastejšie odstraňujú hranice medzi rôznymi formami spoločenského vedomia, medzi rôznymi formami významovej artikulácie skutočnosti.

Oddeľovanie rôznych foriem významovej artikulácie skutočnosti je na úrovni individuálneho vedomia vždy záležitosťou reflexívneho úsilia, námahy, formou disciplinovania myslenia. Na rovine spontánneho vedomia indivídium má vždy sklon k rôznym formám synkretických interpretácií skutočnosti. Spontánne prebiehajúci proces interpretácie skutočnosti sa vždy zdá byť chaotickým; tento dojem chaotickosti je vyvolaný práve tým, že sa v ňom prelínajú odlišné formy významovej interpretácie. Avšak práve tento typ spontánneho, ešte nedisciplinovaného myslenia je však najčastejším zdrojom produktívneho a inovujúceho myslenia. Produktívne myslenie vždy prebieha ako špecifická interakcia reflexívnym úsilím navodenej disciplíny a spontaneity. Tam, kde sa táto interakcia ruší, máme do činenia buď s mechanickou reprodukciou kodifikovaných myšlienkových schém alebo s chaotickým prúdom vedomia.

Disciplína myslenia ako rešpektovanie jestvujúcich kánonov sa musí presadiť voči spontánnym formám významovej artikulácie, nesmie ich však — pokiaľ má záujem o produktívne inovácie — eliminovať, umlčať.

Spôsob interakcie spontánneho a kanonizovaného na úrovni individuálneho vedomia však veľmi úzko súvisí so spôsobom sociálne sankcionovanej hierarchizácie foriem spoločenského vedomia. Stredoveká kultúra bola napr. striktnie hierarchicky organizovaná. Základnou sférou určovania ktorejkoľvek formy ľudskej činnosti bolo náboženstvo. Malá miera dynamickosti stredovekej spoločnosti bola spoluurčovaná tým, že stredoveké interpretačné systémy sú hierarchizované len jedným spôsobom. V novovekých spoločnostiach si vzájomne konkurujú rôzne hierarchizácie interpretačných systémov. Dominantnú úlohu chce aj naďalej hrať náboženstvo. To dokonca v záujme presadenia a udržania svojho dominantného postavenia sa rozličným spôsobom modernizuje. Dominantom chcú byť aj filozofia a veda, sprvu zjednotené proti teológii, neskôršie po odsunutí teológie na okraj intelektuálneho života sa veda a filozofia začínajú od seba zreteľne oddeľovať. V období romantizmu sa zase dominantou v procesoch výkladu skutočnosti chcelo stať umenie.

Práve tieto rozdielne typy hierarchizácie potom určujú aj rozdielne typy dynamiky vývoja interpretačných systémov. Vývin stredovekého vedomia je určený práve touto jednoznačnou hierarchizáciou interpretačných systémov. Pre novovek je charakteristická konkurencia hierarchizácií, ani jeden z interpretačných systémov nebol schopný natrvalo hrať dominantnú úlohu. To práve navodilo produktívnu interakciu kanonizovaných a spontánnych foriem interpretácie skutočnosti, umožnilo pozitívne oceňovať intelektuálne inovácie.

LITERATÚRA

1. MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy I. Bratislava 1977.
2. BERNAL, J. D.: Veda v dejinách I. Praha 1960.
3. HEGEL, G. W. F.: Logika ako veda. I, II. Bratislava 1986.

КОММУНИКАЦИОННЫЕ РАЗМЕРЫ ФОРМ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ

Франтишек Новосад

Человек — это существо, которое имеет опосредованное отношение к самому себе и к действительности, которая его окружает. Конкретный вид опосредования всегда исторически предопределен. Для каждой фазы исторического развития характерна специфическая конфигурация предметной деятельности, форм кооперации и коммуникации и форм сознания. Адекватно анализировать взаимоотношение этих трех размеров опосредованности отношения человека к самому себе и к действительности возможно лишь посредством исследования структуры и развития крупных общественных единиц, в последней инстанции общественно-экономических формаций. Потом на этом фоне и вопрос источников динамики и видов развития форм общественного сознания превращается в вопрос о том, как источ-

ники динамики общественных формаций переносятся в динамику развития форм общественного сознания. Один из внутренних источников развития форм сознания мы видим в столкновении разных форм коммуникации.

KOMMUNIKATIONS-DIMENSIONEN GESELLSCHAFTLICHER BEWUSSTSEINSFORMEN

František Novosád

Der Mensch ist ein Wesen, das ein vermitteltes Verhältnis zu sich selbst und zu der ihn umgebenden Wirklichkeit hat. Die konkrete Form der Vermittlung ist immer historisch bestimmt. Für jede Phase geschichtlicher Entwicklung ist eine spezifische Konfiguration gegenständlicher Aktivität, von Kooperations-, Kommunikations- und Bewusstseinsformen charakteristisch. Eine adäquate Analyse der wechselseitigen Beziehungen dieser drei Dimensionen der Bezugsvermitteltheit des Menschen zu sich selbst und zur Wirklichkeit ist nur durch Untersuchung der Struktur und Entwicklung grosser gesellschaftlicher Ganzheiten, in letzter Instanz sozio-ökonomischer Formationen möglich. Auf diesem Hintergrund erwächst aus der Frage nach den Quellen der Dynamik und der Entwicklungsformen des gesellschaftlichen Bewusstseins die Frage, wie die Quellen der Dynamik gesellschaftlicher Formationen in die Entwicklungsdynamik von Formen gesellschaftlichen Bewusstseins transponiert werden. Eine der inneren Quellen der Entwicklung von Bewusstseinsformen sehen wir im Aufeinandertreffen verschiedener Kommunikationsformen.